

Framtiden i våre hender
Desember — 2021

Kleskjedenes verstingland 2021

Av Line Minetti

Tittel: Kleskjedenes verstingland 2021

Forfatter: Line Minetti, BA filosofi

Utgivelse: 2021

Utgiver: Framtiden i våre hender, Økernveien 94, 0579 Oslo

Ansvarlig redaktør: Anja Bakken Riise

Faglig kvalitetssikrer: Carin Leffler og Veera Mo

Foto: Forside: Istockphoto. Side to: Fabrikk i vietnam (Foto: ILO/Aaron Santos/flicker CC)

Det oppfordres til å sitere og bruke
opplysninger fra denne rapporten.
Framtiden i våre hender oppgis som kilde.

Innhold

Sammendrag	4
Innledning	5
1 — PRODUKSJONSLANDENE	7
2 — KLESKJEDENE	23

Sammen drag

Landene Norge kjøper mest klær fra i Asia – Kina, Bangladesh og Malaysia – er i bunnen av International Trade Union Confederation (ITUC) sin Global Rights Index, som rangerer hvilke land i verden det er verst å være arbeider i. Samlet produserte disse tre landene 43 937 tonn klær for det norske markedet i 2020, eller 56 prosent av alt tøy importert det året.

Denne rapporten setter søkelys på de største klesaktørene i Norge, og tar utgangspunkt i selskapenes omsetning i 2020. Det er snakk om både norske og utenlandske selskaper som selger varer på det norske markedet. Felles for de syv kleskjedene – Varner¹, H&M, Voice², KappAhl, Lindex, Gina Tricot, Bestseller³ – er dessuten at de selger egne merker i butikkene og er helt eller delvis åpne om hvor de får sine varer produsert.

Framtiden i våre hender har saumfart fabrikklistene til disse kleskjedene. De eier selv ikke produksjonsstedene, men har siden flere tiår tilbake outsourcet produksjonen sin til lavkostland, primært i Asia.

Tall vi har innhentet fra Statistisk Sentralbyrå viser at 74,4 prosent⁴ av alle varer som ender opp i norske klesskap kommer fra kun 10 land: Kina, Bangladesh, Malaysia, Tyrkia, Pakistan, India, Vietnam, Myanmar, Kambodsja og Thailand. I alle disse landene skjer det alvorlige brudd på arbeidernes rettigheter hver dag.

→ Verst er Myanmar, som etter militærkuppet i februar 2021 har blitt et av verdens farligste land for arbeidere og fagforeningsaktive. ITUCs rangering, Global Rights Index 2021, plasserte landet i kategori 5+: «Ingen garanti av rettigheter som resultat av sammenbrudd av lov og orden».

→ De andre landene (unntatt Vietnam) får også bunn plassering i kategori 5: «Ingen garanti av rettigheter».

→ Vietnam blir av ITUC beskrevet som et land hvor det skjer «Systematiske rettighetsbrudd», kategori 4.

→ Alle kleskjeder i vår undersøkelse produserer i både Kina, Bangladesh og Tyrkia. Alle disse havner langt ned på listen over land hvor arbeideres rettigheter har dårligst kår i verden, ITUC Global Rights Index.

→ Videre produserer fire av syv kleskjeder – KappAhl, Lindex, H&M og Bestseller – klær i Myanmar. Der har situasjonen for arbeidere og deres representanter blitt kraftig forverret de seneste årene, grunnet statskupp og utbredte brudd på menneskerettighetene.

¹ Varner er et selskap som markedsfører følgende konsepter/merkevarer: Bik Bok, Carlings, Cubus, Dressmann, Dressmann XL, Urban, Volt, Wow og Levi's Store.

² Voice Norge markedsfører følgende konsepter/merkevarer: Boys of Europe, VIC og Match.

³ Bestseller er et selskap som markedsfører en rekke konsepter/merkevarer, blant annet Jack&Jones, Vero Moda, Only, Vila Clothes og Name It.

⁴ Utregninger er basert på [tall fra Statistisk Sentralbyrå](#).

Innledning

Billige klær og forbruksvarer har en pris som betales av arbeidere i form av lave lønninger, lange dager og uanstendige arbeidsforhold. Outsourcing av vareproduksjon til lavkostland har blitt en outsourcing av ansvaret for arbeidernes lønnsforhold, muligheter for å organisere seg og retten til et trygt og sikkert arbeidsmiljø. Klesmerkene har blitt konfrontert med kritikken, og har svart med å innføre kontroller av fabrikkene. Slike kontroller utføres av innleide revisjonsselskaper eller selskapene selv. I mange tilfeller viser selskapene også til direkte eller indirekte kontroller gjennomført av produksjonslandets myndigheter.

En rekke menneskerettighetsorganisasjoner og fagforeninger som jobber for å styrke tekstilarbeidernes rettigheter mener at veien til anstendige arbeidsforhold ikke ligger i kontrollregimer. Det gjelder uansett om de gjennomføres av selskapene selv eller gjennom revisjonsselskaper som hyres inn til å gjøre jobben. I hovedsak går kritikken på at kontrollene sjelden gir et sannferdig bilde av reelle arbeidsforhold og lønnsnivå⁵, men tvert imot tåkelegger problemene. Ansvaret for å overvåke hvorvidt arbeidsforholdene følger nasjonale lover og internasjonalt anerkjente standarder kan heller ikke begrenses til arbeidsgivere i Kina, Bangladesh eller Tyrkia, eller regjeringer i lavkostland der mesteparten av produksjonen skjer.

Observasjon av arbeidsforhold på fabrikker i Asia og andre regioner over tid viser at merkevareselskaper med produksjon i lavkostland må strekke seg mye lengre i å sikre grunnleggende menneskerettigheter i sine leverandørkjeder enn de så langt har gjort. Covid-19-pandemien har dessuten avdekket hvor skjør fremgang på fabrikknivå eller i tekstilsektoren er. I løpet av kort tid ble håpet om økte minstelønninger lagt i grus, fagbevegelsen som i flere land hadde vokst seg sterkere kom under massivt press, arbeidere med faste arbeidskontrakter ble plutselig arbeidsledige og det ble rapportert om økt grad av seksuell trakassering.

Den internasjonale føderasjonen International Trade Union Confederation (ITUC) sin årlige rapport, Global Rights Index, er en global kartlegging av hvor det er verst å være arbeider. Årets Global Rights Index er et kraftfullt varsku. Den synliggjør blant annet at kleskjeder og andre selskaper med produksjon i Asia bør ta langt større ansvar for å sikre ytringsfrihet, bedre arbeidsforhold, retten til å organisere seg, levelønn og annen kompensasjon.

ITUC, i likhet med mange fagforeninger og frivillige organisasjoner i både produksjonsland og der varene selges, for eksempel i Europa og USA, konkluderer med at regjeringer og arbeidsgivere har brukt covid-19-pandemien som påskudd for å innskrenke arbeiderrettigheter og vilkår.

I ly av den globale helsekrisen viser ITUC-rapporten at asiatiske arbeideres rettigheter generelt er forverret. Global fagbevegelse, Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling⁶

⁵ Se for eksempel rapporten "Fig leaf for fashion: How social auditing protects brands and fail workers". Clean Clothes Campaign, 2019. <https://cleanclothes.org/file-repository/figleaf-for-fashion.pdf/view>

⁶ <https://www.oecd.org/>

(heretter OECD) og en rekke menneskerettighetsorganisasjoner hadde allerede påpekt den skremmende utviklingen. Som svar på svekkede vilkår og rettigheter for arbeidere oppfordret OECD internasjonale selskaper¹ til å ta mer ansvar og sikre arbeidernes rettigheter i overensstemmelse med OECD og FN sine prinsipper for ansvarlig næringsliv og menneskerettigheter (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, heretter omtalt som UNGP)⁷

Ifølge UNGP skal selskaper respektere menneskerettighetene i sin egen leverandørkjede og i tillegg følge lover og regler i landet de opererer i. De må foreta aktsomhetsvurderinger for å etterleve ansvaret, hvilket innebærer at selskapene må kartlegge eksisterende og mulig negativ innvirkning på menneskerettighetene hos sine leverandører, og gjøre det de kan for å forebygge og redusere slike effekter. Det betyr også at selskapene må vise hvordan de følger opp negative sider ved sin virksomhet. Det er disse hensynene som i UNGP blir omtalt som "knowing and showing". Det vil si at selskapene skal ha kjennskap til hvilke brudd på menneskerettighetene som kan forekomme i deres leverandørkjede, og kunne vise at de gjør en innsats for å forhindre disse. UNGP slår videre fast at behovet for en klagemekanisme står sentralt: Målet for alle aktører i næringslivet må være at arbeidere som bidrar til selskapets overskudd, uansett land, kan gjøre sin stemme hørt uten frykt for represalier. Dette krever, mer enn noen gang tidligere, at selskapene anerkjenner sin rolle og tar ansvar for anstendige og trygge arbeidsvilkår for arbeiderne som produserer varene de selger.

I denne rapporten vil vi først gå gjennom metodikken og hovedtrendene fra ITUC Global Rights Index 2021. Deretter søker vi å gi en analyse av importen av klær til det norske markedet basert på tall innhentet ut fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Denne viser at brorparten av klærne som kommer til Norge til det norske markedet kommer fra en håndfull land i Asia. Vi ser nærmere på 10 av de viktigste landene vi importerer mest fra, hvilke kleskjeder som kjøper varer derfra og hvordan disse landene plasseres på ITUCs Global Rights Index. I siste kapittel ser vi nærmere på hvordan covid-19-pandemien har endret tekstilindustrien, i form av fabrikknedleggelse, lønnsstyveri og svekkede faglige rettigheter. Underveis gis også en rekke eksempler på konkrete saker som belyser den nye og svært så utfordrende situasjonen for millioner av tekstilarbeidere verden over.

⁷ United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 2011.

https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf

Del 1: Produksjons- landene

ITUC Global Rights Index 2021: Systematiske brudd på arbeidernes rettigheter

International Trade Union Confederation (ITUC) Global Rights Index er en årlig rangering av arbeidernes rettigheter i 149 land. Rangeringen er utarbeidet på bakgrunn av 97 anerkjente indikatorer på en skala fra 1 til 5+, som belyser graden av respekt for arbeidernes rettigheter.⁸ På skalaen indikerer 1 at respekten for faglige rettigheter er svært høy, mens kategori 5+ favner land hvor faglige rettigheter systematisk blir ignorert.⁹ ITUC har publisert den globale indeksen siden 2014, for å rette søkelyset mot ulike land sitt «rulleblad» på faglige rettigheter. Indeksen gir et bilde av utviklingen det siste året og er et verktøy for å følge med på hvordan politikk og lovgivning endrer seg i ulike land. Global Rights Index 2021 ble lansert mens mange produksjonsland sto midt i covid-19 pandemien. Den nye indeksen viser at den globale helsekrisen har bidratt til en generell forverring av arbeideres vilkår og rettigheter.

ITUC Global Rights Index dekker 149 land, basert på 97 indikatorer. Landene rangeres på en skala fra 1 til 5+, hvor 1 er best og 5+ er det absolutt dårligste.¹⁰ Kategoriene er som følger:

Kategori 1: Sporadiske brudd på rettigheter

Land i kategori 1 respekterer generelt sett faglige rettigheter. Arbeidere kan organisere seg fritt og kan bedre sine lønns- og arbeidsforhold gjennom kollektive forhandlinger. Brudd på arbeidernes rettigheter er ikke helt fraværende, men skjer ikke regelmessig. Danmark, Norge og en rekke andre vestlige land er plassert i denne kategorien.

Kategori 2: Gjentatte brudd på rettigheter

⁸ "2021 ITUC Global Rights Index", International Trade Union Confederation, 2021.
https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

⁹ Ibid. s. 52-60.

¹⁰ "2021 ITUC Global Rights Index", s. 51-60. International Trade Union Confederation, 2021.
https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

Land i kategori 2 har litt svakere kollektive rettigheter enn kategori 1. I denne kategorien bryter stat og/eller virksomheter noen rettigheter gjentatte ganger. Det bidrar til å undergrave kampen for bedre arbeidsforhold.

Kategori 3: Regelmessige brudd på rettigheter

I kategori 3 blander stat og/eller virksomheter seg regelmessig inn i kollektive rettigheter eller svikter i å sikre viktige aspekter av disse rettighetene. Mangler i landets lovgivning og/eller praksis muliggjør regelmessige rettighetsbrudd.

Kategori 4: Systematiske brudd på rettigheter

Arbeidere i land plassert i kategori 4 har rapportert om systematiske brudd på sine rettigheter. Stat og/eller virksomheter bidrar aktivt til å undertrykke arbeidernes kollektive stemme og truer derigjennom deres fundamentale rettigheter.

Kategori 5: Ingen garanti av rettigheter

Land som plassert i kategori 5 er verst i verden for arbeidere. Til tross for at lovgivningen kan åpne for faglige rettigheter, kan arbeiderne i praksis ikke realisere disse rettighetene fordi de er underlagt autokratiske regimer og urettferdige arbeidsforhold og praksis.

Kategori 5+: Ingen garanti av rettigheter som resultat av sammenbrudd av lov og orden

Arbeidere i land med vurderingen 5+ har like begrensede rettigheter som arbeidere i kategori 5. Forskjellen er at i land med vurderingen 5+ er de sterkt kritikkverdige forholdene knyttet til institusjoner som ikke lenger fungerer etter hensikten. Det kan være et resultat av intern konflikt (for eksempel borgerkrig) og/eller militær okkupasjon.

ITUC presenterer følgende globale trekk i årets rapport:

ITUC Global Rights Index 2021 rapporterer om svekkede arbeiderrettigheter på en rekke områder. Blant dem er retten til å demonstrere, til å delta i kollektive forhandlinger, til å organisere seg, til rettferdig behandling i rettssystemet, samt retten til personlig sikkerhet.¹¹ Denne siste trenden er illustrert av et stigende antall vilkårlige pågripelser og økt vold mot arbeidere. I noen tilfeller skjer også drap på arbeidere og deres representanter, som i Myanmar og Filippinene.¹² Noen av funnene i den globale rapporten som dekker 149 land er:

- Antallet land hvor myndighetene på ulike måter prøvde å hindre registrering av lokale fagforeninger, og dermed opprettelsen av dem, steg fra 89 land i ITUCs rapport for 2020 til 109 i 2021-rapporten.
- ITUCs rapport for 2021 viser at 78 prosent av alle land krenket arbeidernes rett til å streike. Blant disse landene var Myanmar, Indonesia og Filippinene.
- 79 prosent av landene brøt arbeiderenes rett til at inngå kollektive forhandlinger.

¹¹ Ibid. s. 37-45.

¹² Ibid. s. 43-45.

- Årets rapport viser at i alt 64 land – i motsetning til 56 land i ITUCs 2020-rapport – ble arbeidernes yringsfrihet og rett til å kollektivt reagere på ulike spørsmål enten sterkt begrenset eller hindret.
- I 68 land, blant dem Myanmar og Kambodsja, erfarte arbeidere og deres representanter vilkårlige arrestasjoner og opphold i varetekt.

Klesproduksjon i systematisk undertrykkende land

Mesteparten av klærne i verden er produsert i Asia. Der har den bekymringsfulle utviklingen for arbeiderrettigheter vært særlig utpreget. I 20 av 23 de asiatiske landene i ITUC-rangeringen ble arbeideres rett til å streike krenket. I like mange land ble arbeidere hindret i å danne en fagforening eller bli fagforeningsmedlem. I 9 av 10 asiatiske land ble arbeidernes rett til å drive kollektive forhandlinger undergravd eller hindret.¹³

Hvis vi ser mer spesifikt på de 10 landene det importeres mest klær fra til det norske markedet (målt i vekt), ser det slik ut:

- **Myanmar** er kategorisert som et 5+ land grunnet statskuppet i 2021 og brudd på sivile og politiske rettigheter: «Ingen garanti av rettigheter grunnet rettsstatens sammenbrudd».
- **8 av 10 av** Norges viktigste importland av klær er plassert i kategori 5, den bunnkategorien i ITUC-rangeringen.¹⁴ Kategori 5 beskrives som «Ingen garanti av rettigheter». Dette er en forverring siden 2018: Den gang var **7 av 10** av Norges viktigste importland plassert i kategori 5.
- I kategori 5 finner vi blant annet **Kina, Bangladesh og Malaysia** – de tre viktigste produksjonslandene for det norske markedet. Samlet produserte de 43 937 tonn klær til det norske markedet i 2020.¹⁵ Det tilsvarer 56 prosent av alle klær som ble importert til Norge det året.
- Blant de 10 landene som ITUC beskriver som verste i verden å være arbeider i, finner vi tre viktige land som blant annet produserer for det norske markedet: **Bangladesh, Tyrkia og Myanmar**.
- De seneste årene har utviklingen i **Thailand, Myanmar, Pakistan og Malaysia** gått i feil retning på ITUC sin liste. Dette er slående, siden de tre sistnevnte landene har eksportert betydelig mer klær til Norge i løpet av de siste fem årene¹⁶.
- Bare **Vietnam** er i kategori 4, hakket bedre enn de andre landene. Kategorien beskrives som land med «Systematiske brudd på rettigheter».

¹³ Ibid, s. 19.

¹⁴ Kina, Bangladesh, Malaysia, Tyrkia, Pakistan, India, Kambodsja og Thailand.

¹⁵ Utregninger er basert på tall fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær

¹⁶ Myanmar: 2015: 155 tonn, 2020: 1256 tonn. Pakistan: 2015: 1803 tonn, 2020: 2291 tonn. Malaysia: 2015: 2359 tonn, 2020: 4585 tonn

Myanmar

8. viktigste produsent av klær (målt i tonn) til Norge.

ITUC-kategori 5+, "Ingen garanti av rettigheter som resultat av sammenbrudd av lov og orden".

I løpet av det siste året har forholdene for arbeidere såsom sivile forverret seg vesentlig i Myanmar. Etter militærjuntaens statskupp i februar 2020 har ITUC nedjustert vurderingen av Myanmar i Global Rights Index til 5+. Det er ikke bare den absolutt verste kategorien med hensyn til arbeideres vilkår og rettigheter, men illustrerer et reelt sammenbrudd av Myanmar som rettsstat. I tillegg plasserer årets Global Rights Index landet blant de ti verste i verden på respekt for arbeideres rettigheter.¹⁷

Endringen er tydelig i forholdene til Myanmars tekstilarbeidere. En rapport fra Business and Human Rights Resource Center (BHRRC) viser til målrettede oppsigelser av fagforeningsmedlemmer ved flere tilfeller.¹⁸ På fabrikken Myan Mode ble 571 arbeidere sagt opp 28. mars 2020. 520 av dem var fagforeningsmedlemmer.¹⁹ På fabrikken Rui-Ning ble 324 arbeidere sagt opp i mai 2020 – 298 var fagforeningsmedlemmer.²⁰ Tendensen fortsetter selv om pandemien har roet seg i landet. I april 2021 ble fagforeningslederen Daw Myo Aye arrestert. Påskuddet var at hun hadde oppfordret til opptøyer. Daw Myo Aye har, i likhet med mange av kollegaene sine, opplevd brutalitet og forfølgelse de siste årene. I skrivende stund er Daw fengslet sammen med nesten 5000 av sine landsmenn som har blitt arrestert siden statskuppet.²¹

¹⁷ "2021 ITUC Global Rights Index", s. 33. International Trade Union Confederation, 2021.

https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

¹⁸ "Union busting and unfair dismissals: Garment workers during COVID-19", s. 8-10. Business and Human Rights Resource Centre, 2020. https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf

¹⁹ Ibid., 8.

²⁰ Ibid., 10.

²¹ <https://cleanclothes.org/news/2021/detained-myanmar-labour-activist-daw-myo-aye-faces-up-to-three-years-in-prison>

Tabell 1

ITUC-rangering for de ti landene det importeres mest klær fra til det norske markedet, i 2017-2021.

	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Kina</i>	5	5	5	5	5
<i>Bangladesh</i>	5	5	5	5	5
<i>Malaysia</i>	4	4	4	4	5
<i>Tyrkia</i>	5	5	5	5	5
<i>Pakistan</i>	5	5	4	5	5
<i>India</i>	5	5	5	5	5
<i>Vietnam</i>	5	4	5	4	4
<i>Myanmar</i>	5	4	4	4	5+
<i>Kambodsja</i>	5	5	5	5	5
<i>Thailand</i>	4	4	5	5	5

Tabell 1²² viser en forverring i ITUC-rangeringen for flere av de ti landene som eksporterer mest klær til Norge. **Kina og Bangladesh**, de to landene det importeres mest fra til Norge, har ligget stabilt i kategori 5 siste fem årene. I **Malaysia, Pakistan, Thailand og Myanmar** har arbeidernes rettigheter blitt svekket og er nå plassert i bunnkategoriene, 5 og 5+. Alle disse landene spiller en sentral rolle i den globale klesindustrien og for produksjonen til det norske markedet. Her ser en at arbeideres grunnleggende rettigheter ikke er ivaretatt i disse landene, og at situasjonen i flere tilfeller har forverret seg.

Import av klær til Norge

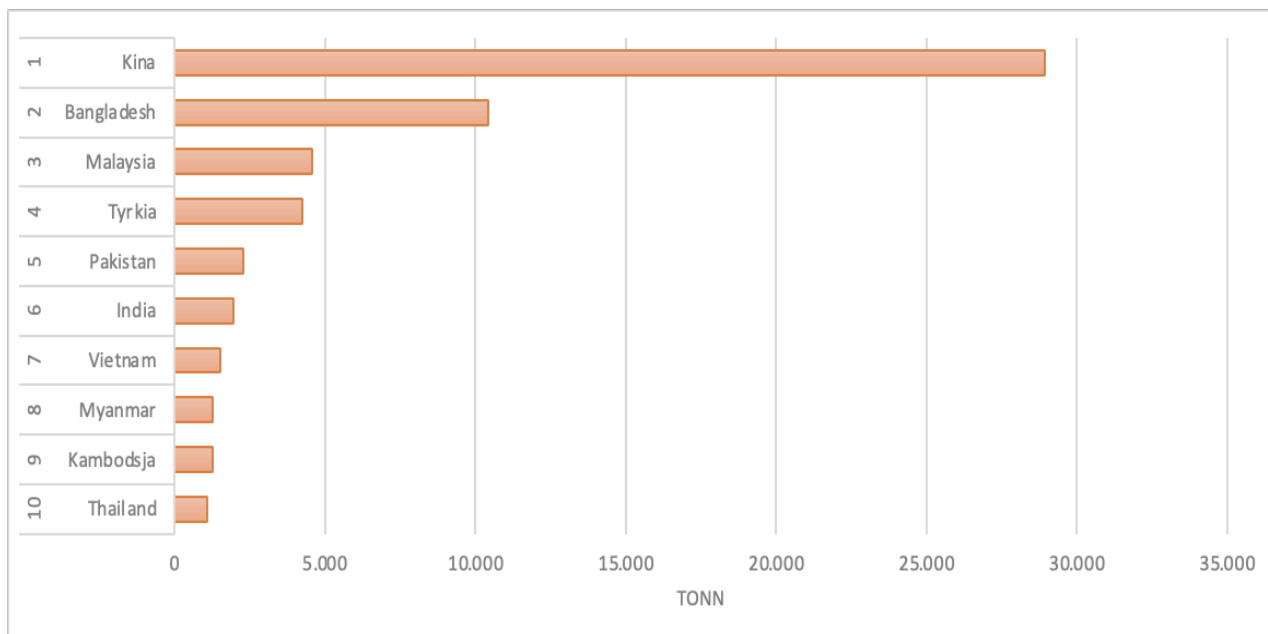
I 2020 importerte Norge i alt 77 312 tonn klær, tilsvarende en verdi rundt 23 milliarder kroner.²³ 74,4 prosent²⁴ av denne importen – tilsvarende 57 527 tonn – stammer fra kun 10 land i Asia: Kina, Bangladesh, Malaysia, Tyrkia, Pakistan, India, Vietnam, Myanmar, Kambodsja og Thailand. Verdien av den totale importen av klær fra disse landene var omtrent 17,5 milliarder kroner, tilsvarende 75 prosent av den samlede importen av klær, målt i verdi. De tre landene som produserer mest til det norske markedet, nemlig Kina, Bangladesh og Malaysia, sto for 56 prosent av klærne som kom til Norge i 2020.

²² Tall fra: ITUC, 2021, p. 14; ITUC, 2020, p. 12; ITUC, 2019, p. 10; ITUC, 2018, p. 10; ITUC, 2017, p. 14-16

²³ Tall hentet fra SSB og bearbejdet, tabell 84 Utenrikshandel, 16.9.2021

²⁴ Ibid.

Graf 1²⁵ Rangering av de viktigste asiatiske produksjonslandene for klær til det norske markedet, målt i tonn. Kina og Bangladesh er viktigst, med en eksport på henholdsvis 28 930 tonn og 10 422 tonn.

Bangladesh

2. viktigste produsent av klær (målt i tonn) til Norge.

ITUC-kategori 5, "Ingen garanti av rettigheter".

Ifølge ITUC er Bangladesh blant de ti verste landene i verden når det gjelder å sikre arbeideres rettigheter. ITUC rapporterer at det er "... praktisk talt umulig for arbeidere i klesindustrien, landets største industri, å danne eller tilslutte seg en fagforening [...]". Organisasjonen mener at dette delvis skyldes de direkte truslene som arbeidere blir utsatt for på fabrikkene. Det dreier seg ofte om oppsigelse hvis arbeiderne melder seg inn i en fagforening. Slike situasjoner oppstår og holdes ved like, blant annet fordi de bangladeshiske myndighetenes mangler vilje til å anerkjenne opprettelsen av nye, lokale fagforeninger. ITUC anslår at landets myndigheter i årene 2010-2021 avviste 46 prosent av alle søknader om å opprette nye lokale fagforeninger.²⁶

I senere år er Bangladesh et av de landene hvor masseoppsigelser har preget arbeidslivet.²⁷ Ifølge ITUC har slike oppsigelser ofte kommet sammen med manglende utbetaling av kompensasjon og vært spesielt rettet mot fagforeningsaktive. Workers Rights Consortium beskriver i sin rapport «Fired, then robbed» hvordan tekstilprodusenten A-One BD Ltd. i Dhakas frihandelszone sa opp 1400 arbeidere uten å utbetale en månedslønn og den rettmessige oppsigelseskompensasjonen.

²⁵ Utregninger er basert fra tall fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

²⁶ "2021 ITUC Global Rights Index", s. 27. International Trade Union Confederation, 2021. https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

²⁷ "COVID-19 and Responsible Business Conduct", s. 5-6. OECD, 2020. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=129_129619-6upr496iui&title=COVID-19-and-Responsible-Business-Conduct

Utrekninger viser at fabrikkene har snytt arbeiderne for sammenlagt 585 200 USD.²⁸ Etter arbeiderne mistet jobbene sine, demonstrerte de for å få pengene utbetalt, men ble slått tilbake av lokale politistyrker. En lignende hendelse utspilte seg på fabrikkene Dragon Sweater Ltd. Her mistet 500 arbeidere jobbene sine - og samtidig til sammen 133 200 USD i oppsigelseskompensasjon. Også her ble protesterende arbeidere stoppet på en brutal måte og 12 arbeidere ble lagt inn på sykehus etter sammenstøtene.²⁹

Både ITUC og Business and Human Rights Resource Center rapporterer om tilfeller i Bangladesh hvor masseoppsigelser har vært direkte rettet mot fagforeningsmedlemmer. I juni 2020 ble 3000 arbeidere fra tre forskjellige klesfabrikker sagt opp i forbindelse med aktiviteter i lokale fagforeninger.³⁰ Arbeiderne produserte blant annet klær for H&M og Inditex.³¹

Tabell 2³²: Kleskjedenes produksjon i de 10 viktigste landene Norge importerer klær fra
Klesimport (målt i tonn), import (målt i verdi), pris per tonn klær, samt ITUC-vurderingen på en skala hvor 1 er best og 5+ er verst.

Viktigste produksjons-land for det norske markedet	Kleskjedene som opererer i landet	Klesimport, målt i tonn ³³	Import målt i kroner (1000 kroner) ³⁴	Pris pr. tonn (kroner)	ITUC-vurdering ³⁵
Kina	Varner, KappAhl, Gina Tricot, Bestseller, Voice, H&M, Lindex	28 930	9 804 321	388 000	5

²⁸ "Fired, then robbed", s. 18. Workers Rights Consortium, 2021. <https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2021/04/Fired-Then-Robbed.pdf>

²⁹ Ibid., s. 20.

³⁰ "2021 ITUC Global Rights Index", s. 27. International Trade Union Confederation, 2021. https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

³¹ "Union busting and unfair dismissals: Garment workers during COVID-19", s. 14. Business and Human Rights Resource Centre, 2020. https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf

³² Utrekninger er basert fra tall fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

³³ Tall fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

³⁴ Import i verdi oppgitt i 1000 kroner. Det vil si at det reelle tallet er 9 804 321 000 kroner for Kina og 2 300 677 000 kroner for Bangladesh.

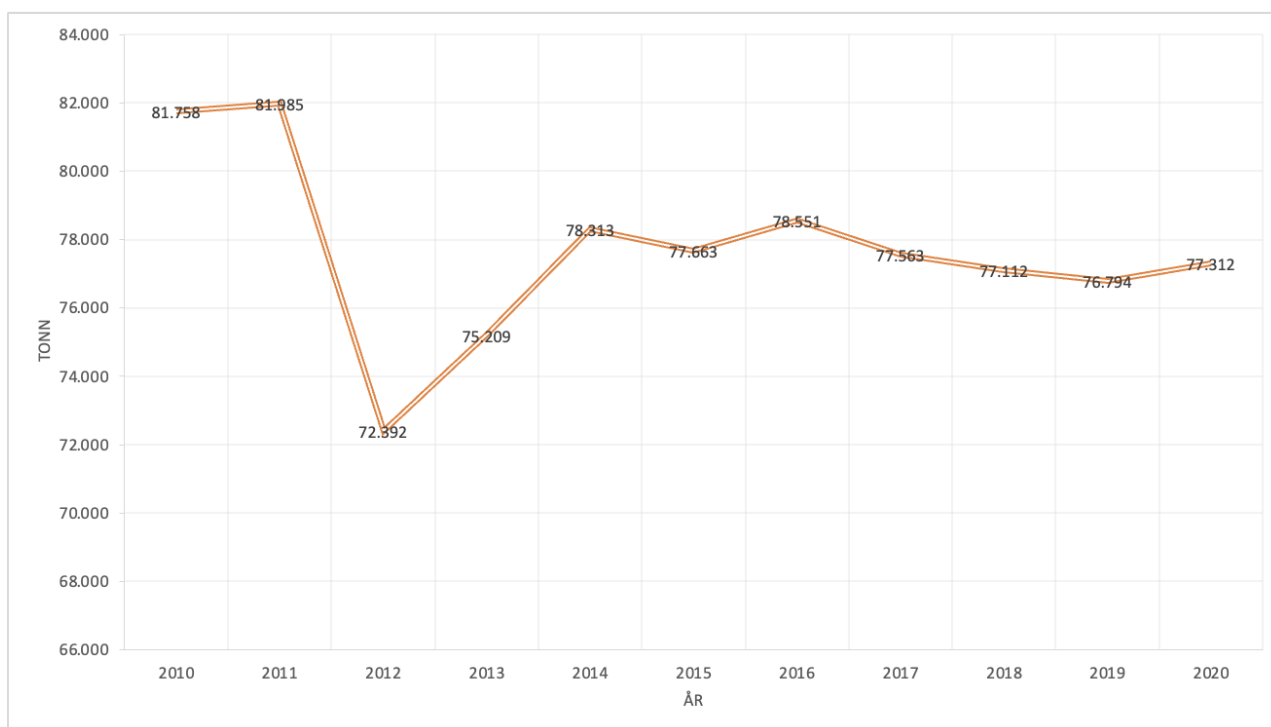
³⁵ "2021 ITUC Global Rights Index", s. 14. International Trade Union Confederation, 2021. https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

Bangladesh	Varner, KappAhl, Gina Tricot, Bestseller, Voice, H&M, Lindex	10 422	2 300 677	220 000	5
Malaysia	Ingen av kleskjedene i rapporten produserer i landet.	4 585	471 367	102 000	5
Tyrkia	Varner, KappAhl, Gina Tricot, Bestseller, Voice, H&M, Lindex	4 234	1 701 088	401 000	5
Pakistan	Varner, KappAhl, Bestseller, Voice, H&M, Lindex	2 291	505 429	220 000	5
India	Varner, KappAhl, Gina Tricot, Bestseller, Voice, H&M, Lindex	1 966	797 831	405 000	5
Vietnam	Varner, Bestseller, H&M	1 516	864 263	570 000	4
Myanmar	KappAhl, Bestseller, H&M, Lindex	1 256	357 825	284 000	5+
Kambodsja	Bestseller, H&M	1 249	449 418	359 000	5
Thailand	H&M	1 078	231 857	215 000	5

Det er uklart hvorfor Malaysia kommer så høyt opp på listen over viktige land Norge kjøper varer fra. Ifølge Open Apparel Register³⁶ (OAR) en database over den globale klesindustriens produksjonsfasiliteter, er det grunn til å tro at Malaysia produserer en del sportsklær. Nike, verdens største produsent av sportsklær, har produksjon i landet. Det er sannsynlig at noe av disse varene også eksporteres til Norge. Likevel gir dette kun et begrenset innblikk i hvilke aktører i den globale klesindustrien som sourcer fra Malaysia, som jo er det tredje viktigste landet som produserer klær til det norske markedet, tilsvarende 5.9 prosent³⁷ av den totale importen av klær, målt i vekt. Hverken en analyse av tallene i OAR eller Statistisk sentralbyrå (SSB) gir en entydig forklaring på hvorfor Malaysia kommer så høyt ut. Dog ligger svaret sannsynligvis i en kombinasjon av import av sportsklær, vanlige klær (til kleskjeder som faller utenfor denne rapporten) og arbeidstøy til industrien. For å få bedre innblikk i dette trengs det en dypere analyse, noe som ligger utenfor rammen av denne rapporten.

Den totale importen av klær til Norge, målt i tonn, har blitt redusert de seneste ti årene (se **graf 2**³⁸). Importen av klær til Norge gikk ned fra 81 758 tonn i 2010 til 77 312 tonn i 2020.

Graf 2: Utviklingen av klesimport til Norge 2010-2020, målt i tonn.

Verdien av den totale importen av klær til Norge, målt i kroner, har økt det siste tiåret (se **graf 3**³⁹). I 2010 tilsvarte importen en verdi på 15.130.609.000 kroner⁴⁰ - i 2020 var den økt til 23.296.219.000 kroner.⁴¹

³⁶ <https://openapparel.org/>

³⁷ Utrengninger basert på [tall fra Statistisk Sentralbyrå](#).

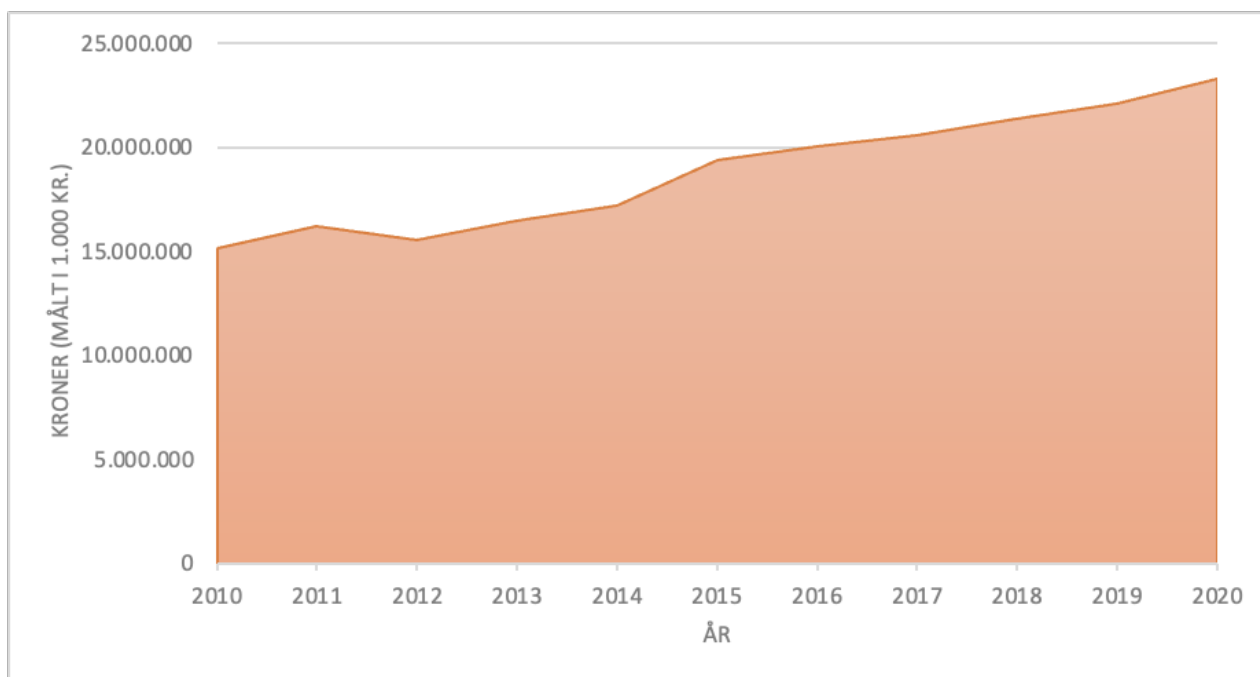
³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Omregnet via SSBs priskalkulator til 2020-kroner: 18 432 728 879 kroner.

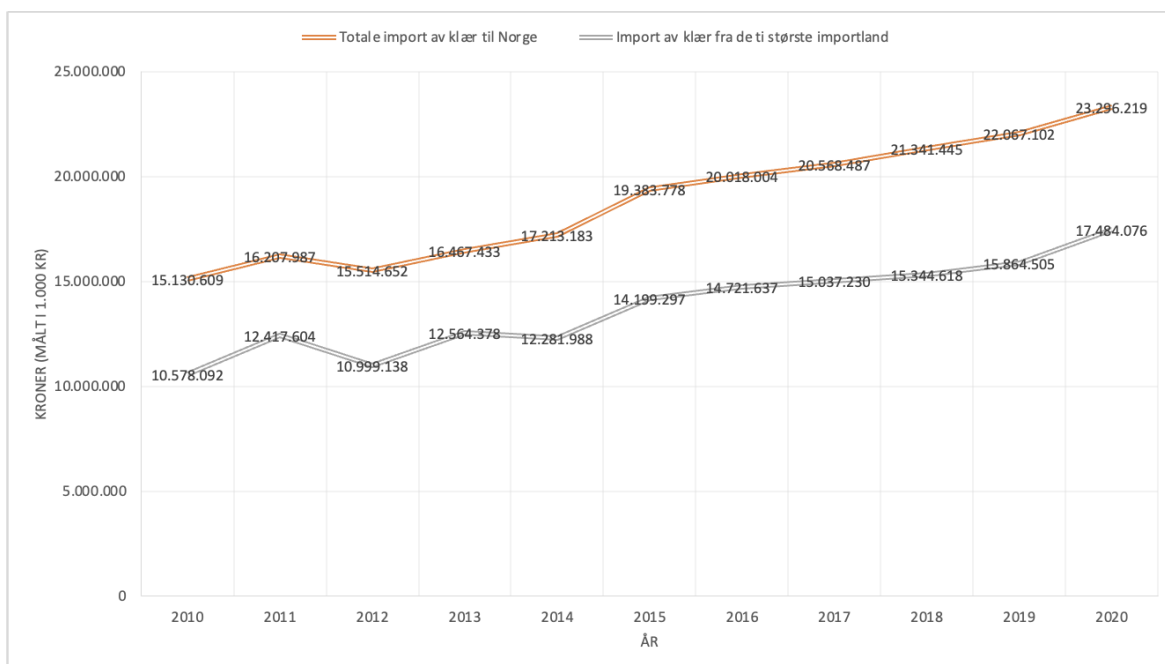
⁴¹ Utrengninger basert fra tall fra Statistisk Sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

Graf 3: Utviklingen av importen av klær til Norge 2010-2020, målt i verdi.

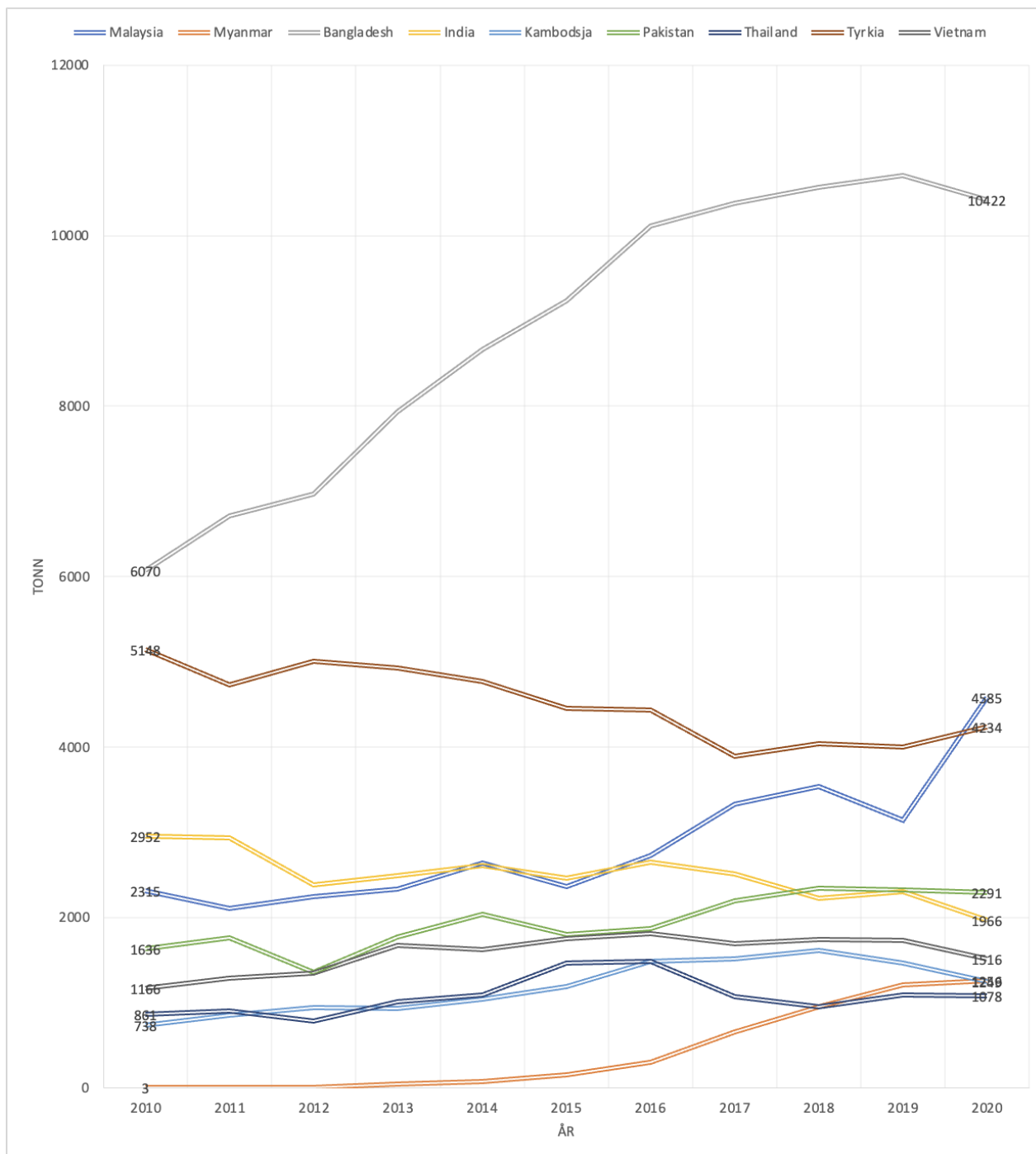
Graf 4 sammenligner den totale verdien av klesimport til Norge med verdien av importen fra de ti landene i Asia som Norge kjøper mest varer fra,⁴² begge angitt i kroner. Importen fra de ti viktigste eksportlandene følger den totale importen av klær til Norge og utgjør rundt tre fjerdedeler av den totale importen i perioden 2010-2020.

Graf 4: Total import av klær til Norge og import av klær fra de 10 viktigste produksjonslandene, målt i verdi.

⁴² Merk at graf 4 ikke tar høyde for at landene som utgjør de «ti viktigste asiatiske importland» kan variere fra år til år.

Graf 5: Utvikling av klesimport til Norge, målt i tonn, fordelt på de viktigste landene (unntatt det største, Kina) Norge kjøper klær fra i årene 2010-2020.

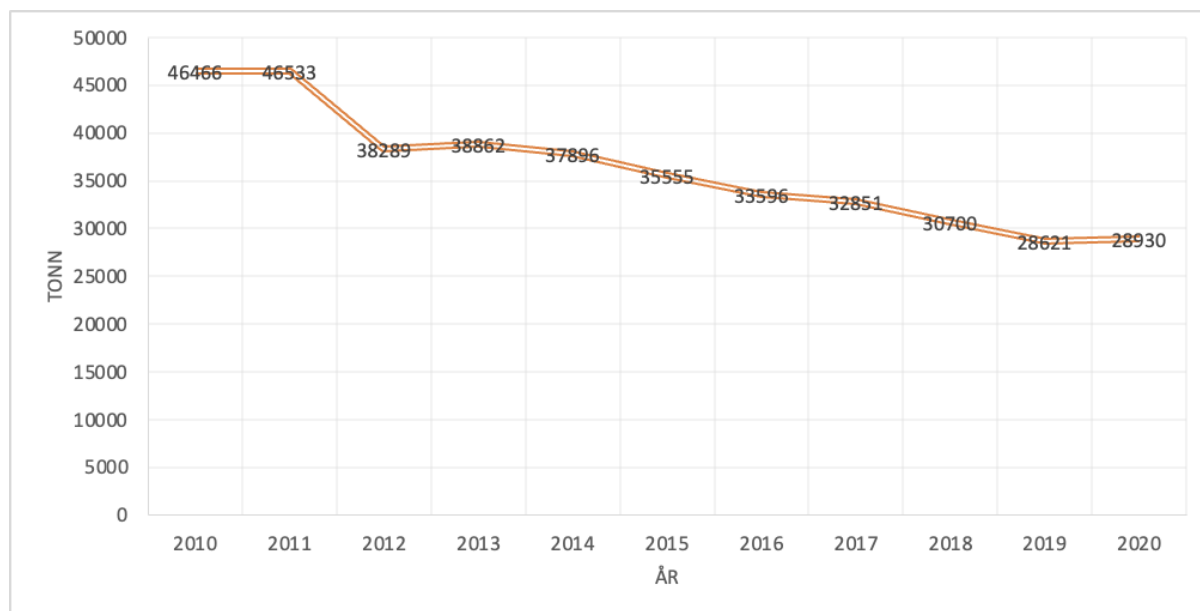

Graf 5⁴³ viser utviklingen av klesimport (målt i tonn) fordelt på de største importlandene i Asia, med unntak av Kina. Tabellen viser at importen fra Bangladesh, Malaysia, Pakistan og Myanmar til Norge har økt det siste tiåret. Importen av klær fra Bangladesh og Malaysia ble nesten fordoblet i

⁴³ Framtiden I bare henders utregninger basert på tall fra Statistisk Sentralbyrå:
<https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

perioden 2010-2020. Bangladesh, som i 2020 eksporterte 10 422 tonn til det norske markedet, står nå for mer enn en tiendedel av totalen. Det kanskje mest interessante er at importen fra Myanmar til Norge har steget så kraftig – fra tre tonn i 2010 til 1256 tonn i 2020.

Graf 6: Utvikling av Norges klesimport fra Kina i årene 2010-2020, målt i tonn.

Graf 6⁴⁴ viser utviklingen av importen av klær fra **Kina** til Norge. Den har vært jevnt fallende: I 2010 utgjorde klesimporten fra Kina 46 466 tonn, i 2020 hadde den blitt redusert til 28 930 tonn.

Sett sammen viser tabell 5 og 6 hvordan importen av klær til Norge er fordelt mellom de 10 viktigste produksjonslandene i tiårsperioden. Landene som står for mesteparten av klesproduksjonen til det norske markedet har endret seg i det siste tiåret:

- Siden 2011 har importen, målt i vekt, fra **Kina** hatt en vedvarende nedgang. Importen fra **Bangladesh**, målt i vekt, har økt siden 2010.
- I 2010 stod **Kina** for 56 prosent av alle klær som ble importert til Norge, mens i 2020 falt andelen til 37 prosent, begge målt i vekt. Samtidig har **Bangladesh** sin andel gått fra å være 7 prosent i 2010 til 13 prosent i 2020, også det målt i vekt.
- **Malyasia** har klatret fra å være det femte viktigste landet Norge kjøper klær fra 2010 til tredje plass i 2020, målt i vekt.
- **Pakistan** er blitt den femte største leverandøren av klær til det norske markedet.
- **India** har tapt terreng: I 2010 var landet det fjerde viktigste produksjonslandet for Norge – i 2020 kom de på sjetteplass.
- **Myanmar** var ikke blant de ti største produksjonslandene før 2018, men i 2020 hadde landet klatret opp på rangeringen, og ble det 8. viktigste landet vi importerer klær fra.

⁴⁴ Framtiden i våre hendes utregninger basert på tall fra Statistisk Sentralbyrå:
<https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

Utviklingen i andelen av importen til Norge, fra Kina og Bangladesh, føyer seg inn i en global trend som i 2017 ble kartlagt og omtalt av FNs særorganisasjon for arbeidslivet, International Labour Organization (heretter ILO).^{45 46} ILO beskriver hvordan minskende klesproduksjon i Kina har gitt plass til lavkostland som Bangladesh. ILO skriver videre at tendensen forsterkes fordi Kina gradvis har gått ut av et «low-end»-markedssegment, som andre land har gått inn i, for eksempel Bangladesh. Særlig de landene som masseproduserer «fast fashion» – også omtalt som lavkvalitetsklær – spiser seg derfor inn i Kinas markedsandeler.

Pakistan

5. viktigste produsent av klær (målt i tonn) til Norge.

ITUC-kategori 5, "Ingen garanti av rettigheter".

Omtrent 4,25 millioner arbeidere jobber i den pakistanske klesindustrien.⁴⁷ Lokale fagforeninger anslår at rundt en halv million av disse arbeiderne mistet jobben sin i pandemiens innledende fase.⁴⁸ I etterkant av dette har tendensen vedvart. Arbeiderne ble etterlatt uten jobb, lønninger eller godtgjørelse, noe som førte til økonomisk krise for mange. De som har beholdt jobbene sine har måttet godta reduserte lønninger.⁴⁹ Hundretusenvise av arbeidere som har blitt etterlatt i en økonomisk desperat situasjon, har appellert til selskaper som H&M, IKEA og Bestseller om å sikre at tapte lønninger og andre godtgjørelser blir betalt. Disse henvendelsene har foreløpig ikke gitt de ønskede resultater.⁵⁰

⁴⁵ <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>

⁴⁶ "From obligation to opportunity. A market systems analysis of working conditions in Asia's garment export industry". International Labour Organization, 2017. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---ifp_seed/documents/publication/wcms_628430.pdf

⁴⁷ Clean Clothes Campaign, "Un(der)paid in the pandemic", 2020, s. 25 <https://cleanclothes.org/file-repository/underpaid-in-the-pandemic.pdf/view>

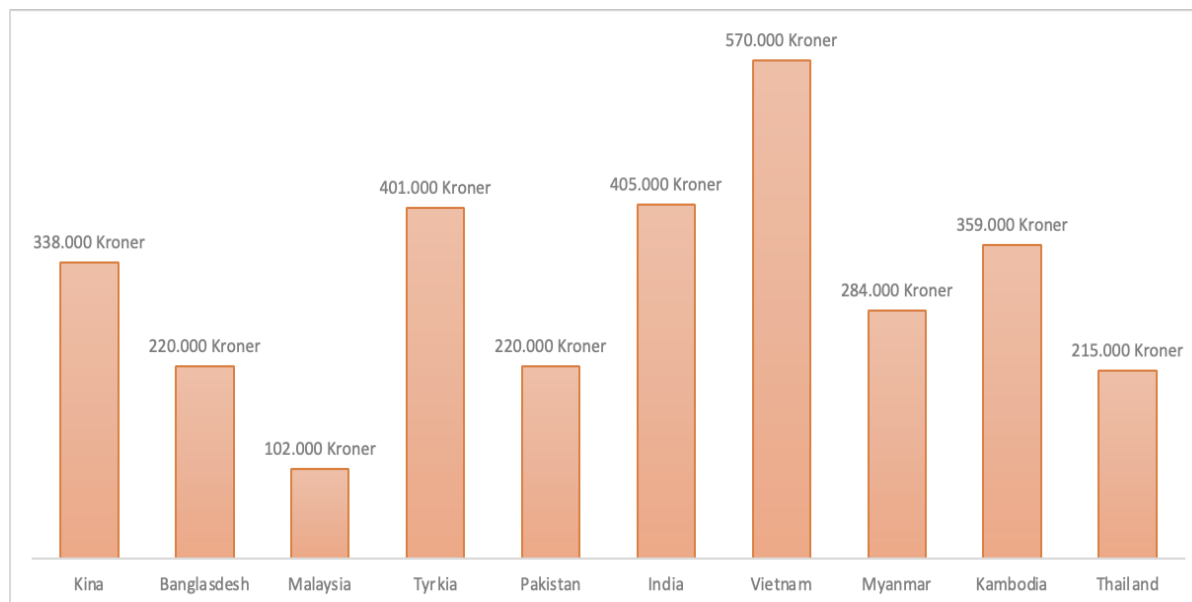
⁴⁸ Ibid., s.26

⁴⁹ Ibid., s. 27

⁵⁰ Ibid., s. 25-27

Graf 7⁵¹ viser prisen per tonn fordelt på de ti viktigste importland av klær til Norge. Tabellen avdekker at prisen per tonn er vesentlig lavere i **Bangladesh, Pakistan, Thailand og Malaysia** sammenlignet med **Tyrkia, India og Kambodsja**. **Vietnam** stiller prismessig i en toppklasse blant de landene Norge importerer mest klær fra: hvert tonn koster 570 000 kroner.

Graf 7: Prisen per tonn fordelt på de viktigste importland av klær til Norge.

Gjennomsnittsprisen per tonn klær importert til Norge var i 2020 595 000 kroner.⁵² Prissetningen per tonn i alle de ti største importlandene av klær til Norge ligger under gjennomsnittet. Med unntak av Vietnam, som nærmer seg gjennomsnittsprisen, er prisnivået i de resterende importlandene relativt lav.

Så å si alle større kleskjeder har satt ut produksjonen av sine varer til lavkostland for å sikre et så stort overskudd som mulig. En faktor som sannsynligvis bidrar til forskjeller i tonn-prisen er hvor mye arbeiderne får betalt, noe som varierer mellom land. For eksempel ligger minstelønnen i Myanmar på 144 000 MMK per måned, som tilsvarer 665 kroner. I Bangladesh ligger minstelønnen på 8000 taka, tilsvarende 817 kroner. I Pakistan har tekstilarbeiderne krav på minst 17 500 PKR per måned, eller 983 kroner, mens i Kambodsja og Vietnam⁵³ opererer industrien med en lønn på minst 192 USD, som tilsvarer 1678 kroner.⁵⁴ Eksemplene fra disse fem landene

⁵¹ Framtiden I bare henders utregninger basert på tall fra Statistisk Sentralbyrå:

<https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

⁵² Gjennomsnittsprisen per tonn baserer seg på prisen på varer fra alle land som Norge importerte mer enn ett ton klær fra i 2020. Våre utregninger bygger på tall fra Statistisk Sentralbyrå:

<https://www.ssb.no/statbank/table/08809/> - Utenrikshandel for varegruppe 84, import av klær.

⁵³ I Vietnam er minstelønna avhengig om produksjonsstedet ligger i eller nær en av de store byene (hvor arbeidere har krav på minst 192 USD/måned) eller ute på landsbygda (minst 133 USD/måned), se <http://hanoitimes.vn/molisa-wants-to-keep-region-based-minimum-wage-unchanged-316535.html>. I denne rapporten bruker vi den høyest angitte minstelønna.

⁵⁴ <https://www.xe.com/currencyconverter/>, 29.9.2021

illustrerer det generelt lave lønnsnivået i asiatiske produksjonsland. Minstelønningene i regionen er blant de laveste i verden.⁵⁵

En annen faktor som kan påvirke prisen per tonn klær i disse landene handler om hva slags klær hvert enkelt land produserer. Prisen på varene produsert i Kina og Vietnam er ofte høyere enn i mange andre produksjonsland, fordi klærne som produseres der kommer fra varegrupper som ofte krever mer bearbeiding og er av dyrere materialer, og er derfor dyrere. Det dreier seg blant annet om dresser, kjoler, skjorter, undertøy og andre typer klesplagg som krever litt mer komplisert søm. Bangladesh på sin side produserer fortsatt enklere plagg, gjerne i bomull, slik som t-skjorter og bluser og annet med enkel søm.⁵⁶

⁵⁵ I ILO's «Global wage report 2020-21» fremgår det at medianverdien for minstelønninger (målt i bruttolønn i PPP (engelsk purchasing power parity, på norsk kjøpekraftsparitet) for regionen Asia Pacific (unntatt Tyrkia) ligger på USD 381 (PPP), omtrent USD 100.000 (PPP) under den globale medianverdien for minstelønningen, USD 486 (PPP). Asia Pacific er, ifølge ILO, karakterisert ved et stort spenn i minstelønna mellom landene slik som Bangladesh, Malaysia, Pakistan, India, Vietnam, Myanmar, Kambodsja og Thailand - og de fire langt mer velstående landene Australia, New Zealand, Sør-Korea og Japan. Til sammenligning er det bare i kontinentet Afrika at medianverdien for minstelønninger er lavere enn for Asia Pacific. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_762534.pdf

⁵⁶Såkalte «value added items». Se for eksempel researchen «COVID-19 Pandemic and the Future of China-Plus-One Strategy in Apparel Trade: A Critical Analysis from Bangladesh-Vietnam Point of View», Open Journal of Business and Management, Vol.9 No.5, September 2021 <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=111637> og «From obligation to opportunity. A market systems analysis of working conditions in Asia's garment export industry». International Labour Organization, 2017. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---ifp_seed/documents/publication/wcms_628430.pdf

Kambodsja

9. viktigste produsent av klær (målt i tonn) til Norge.

ITUC-kategori 5, "Ingen garanti av rettigheter".

Ifølge International Labour Organization (ILO) skjedde det masseoppsigelser i den kambodsjske tekstilindustrien allerede fra tidlig av under pandemien. 150 000 arbeidere ble angivelig permittert eller mistet jobbene sine i løpet av kort tid.⁵⁷

Som vist tidligere i denne rapporten er det en generell trend i mange av de tekstilproduserende landene at arbeidere blir sagt opp uten å få sin rettmessige oppsigelseskompensasjon. Kambodsja er ikke noe unntak. Workers Rights Consortium omtaler i en av rapportene sine om covid-19-krisen om en sak hvor 1000 arbeidere ble sagt opp uten å få utbetalt lønn, godtgjørelser og kompensasjon de hadde krav på. Summene løper opp i flere millioner USD.⁵⁸

En annen tydelig tendens i Kambodsja er målrettede avskjedigelser av fagforeningsmedlemmer og aktivister. Den lokale fagorganisasjonen Collective Union of Movement Workers (CUMW) fortalte allerede i juli 2020 at over 3000 medlemmer ble avskjediget i forbindelse med pandemien.⁵⁹ Slik kunne Framtiden i våre hender siste sommer dele historien om Soy Sros. Soy Sros var en lokal fagforeningsleder som tok til Facebook for at advare kollegaene sine om de forestående oppsigelsene. Hun lykkes med å mobilisere arbeiderne på fabrikken og reddet jobbene til de ansatte. Men det kom til en høy pris. Kort tid etter ble Soy arrestert og rettsforfulgt.⁶⁰

⁵⁷ "The supply chain ripple effect: How COVID-19 is affecting garment workers and factories in Asia and the Pacific", s. 10. International Labour Organization, Better Work, Cornell University og IRL School, 2020.

<https://cornell.app.box.com/s/mg9lbjfg1fj88epktinoe6lu76lyj90>

⁵⁸ "Fired, then robbed", s. 18-24. Workers Rights Consortium, 2021. <https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2021/04/Fired-Then-Robbed.pdf>

⁵⁹ "Union busting and unfair dismissals: Garment workers during COVID-19", s. 5. Business and Human Rights Resource Centre, 2020. https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf

⁶⁰ <https://www.framtiden.no/202007027596/aktuelt/levelonn/fagforeningsleder-arrestert-etter-facebook-post.html>

Del 2: Kleskjedene

De største kleskjedene i Norge og deres produksjon i de viktigste produksjonslandene

Denne rapporten setter søkelys på de største kleskjedene i Norge – basert på deres omsetning i 2020.⁶¹ Undersøkelsen er videre avgrenset til kleskjeder som selger egne merker i butikkene og som er helt eller delvis åpne om hvor de får sine varer produsert. Antall fabrikker kleskjedene kjøper varer fra i de viktigste produksjonslandene i Asia er skissert i **tabell 3**.

Tabell 3: Utvalgte klesaktører og antall fabrikker de kjøper varer fra i de 10 viktigste asiatiske landene Norge kjøper klær fra.

	Varner ⁶²	KappAhl	Gina Tricot ⁶³	Bestseller	Voice Norge	H&M	Index
<i>Kina</i>	114	187	25	246	77	570	141
<i>Bangladesh</i>	80	44	7	84	8	242	48
<i>Malaysia</i>	0	0	0	0	0	0	0
<i>Tyrkia</i>	87	46	9	87	5	194	31
<i>Pakistan</i>	4	3	0	28	1	33	6
<i>India</i>	35	22	2	72	9	183	36
<i>Vietnam</i>	1	0	0	3	0	41	0
<i>Myanmar</i>	0	10	0	29	0	42	15
<i>Kambodsja</i>	0	0	0	26	0	26	0
<i>Thailand</i>	0	0	0	0	0	2	0

⁶¹ "2020 kleskjedene", Virke (rapport kan bestilles på virke.no). Oversikten er også tilgjengelig i denne nyhetsaken: <https://e24.no/naeringsliv/i/1BRb5e/krise-for-kleskjedene-dressmann-med-laveste-omsetning-siden-2008>

⁶² Tallene basere seg på Varner sin kommende fabrikkliste. Denne listen er ikke offentlig tilgjengelig på nåværende tidspunkt.

⁶³ Gina Tricot publiserer en leverandørliste, derfor viser tabellen leverandørene de oppgir heller enn fabrikker.

Tabell 3 viser at alle selskapene produserer klær i både Kina, Bangladesh og Tyrkia. Dette er land som havner langt ned på ITUC-rangeringen over hvor arbeideres rettigheter har dårligst kår i verden. Tabellen avdekker også at fire av syv kleskjeder – KappAhl, Lindex, H&M og Bestseller – produserer klær i Myanmar. Det er et land hvor situasjonen for arbeidere og deres representanter har blitt kraftig forverret i de seneste par årene, grunnet statskupp og undertrykkelse av menneskerettigheter. I tillegg avspeiler tallene i tabellen at H&M er en av verdens største kleskjeder. Selskapet overgår for eksempel samtlige konkurrenter på det norske markedet med hensyn til antall fabrikker i Bangladesh, Kina og Tyrkia. Likevel er det Varner, og ikke H&M som er den største klesaktøren på det norske markedet.

Tallene i tabell 3 bygger på informasjon om selskapenes leverandører og fabrikker, tilgjengeliggjort av kleskjedene selv. Dog er deres leverandørlistene ofte ikke uttømmende fordi det er kleskjedene selv som avgjør hvilken informasjon som skal offentliggjøres. Kun et fåtall selskaper deler informasjon om hvor mange arbeidere som er ansatt ved hver fabrikk – hvilket kan være alt fra noen titalls arbeidere til flere tusen. Tabellen viser derfor ikke antallet ansatte i de respektive kleskjedenes leverandørkjeder. Noen få kleskjeder redegjør for kjønnsfordelingen i arbeidsstaben og/eller hvorvidt det finnes fagforening(er) på produksjonsstedene, men heller ikke det avspeiles i tabellen.

I mange tilfeller inneholder leverandørlisten kun første ledd av produksjonsenhetene hvilket vanskeliggjør innsyn i hvor produksjonen til underleverandører foregår. I vårt utvalg av selskaper er det kun H&M og Lindex som har offentliggjort produksjonsenheter utover første ledd. Ifølge Varner vil deres fremtidige leverandørlistene også inkludere produksjonsenheter utover første ledd. Tallene angitt for Varner Gruppen i tabell 3 er fra selskapets kommende leverandørliste, som blir offentliggjort mot slutten av 2021. Varner Gruppen skriver i per i dag på sin hjemmeside at 65 prosent av selskapets prosessfabrikker vises på deres nåværende fabrikkliste.⁶⁴

Mange års press fra global fagbevegelse og menneskerettighetsorganisasjoner har resultert i at en rekke kleskjeder nå etterlever kravene i «the Transparency Pledge»⁶⁵, et initiativ for større åpenhet i klesproduksjonen. H&M, Lindex, Varner Gruppen og KappAhl har stilt seg bak initiativet og dermed forpliktet seg til å offentliggjøre selskapenes produksjonssteder både på produksjons- og prosesseringsnivå.⁶⁶

Hverken Bestseller, Voice eller Gina Tricot har signert Transparency Pledge. Det betyr at disse kleskjedene ikke formelt har forpliktet seg til å inkludere prosessfabrikkene i sine fabrikklistene. Selv om det ikke utelukker muligheten for å praktisere en slik utvidet åpenhet, er det likevel en risiko for at listene til Bestseller, Voice og Gina Tricot gir inntrykk av en langt lavere grad av tilstedeværelse i produksjonslandene enn det som er tilfelle.

⁶⁴ <https://varner.com/en/sustainability/people/>

⁶⁵ <https://transparencypledge.org/> The Apparel and Footwear Supply Chain Transparency Pledge ble initiert av global fagbevegelse og en rekke arbeiderrettighetsorganisasjoner og -nettverk, herunder Clean Clothes Campaign som Framtiden i våre hender er en del av. De selskaper som signerer Transparency Pledge forplikter seg til å være åpne om hvor deres varer blir produsert, å offentliggjøre mer spesifikk informasjon om produksjonsstedene og å oppdatere informasjonen minst to ganger per år.

⁶⁶ Engelsk: manufacturing and processing factories.

Gina Tricot fremstår som svært tilbakeholden med å gi innsikt i hvor de produserer selskapets varer. Selskapet er den eneste av de syv kleskjedene i denne rapporten som, slik vi forstår det, kun offentliggjør navnet på leverandørene sine, og ikke fabrikkene. Gina Tricot navngir 48 leverandører i sin "supplier list" for 2021.⁶⁷ Samtidig vet vi fra deres Sustainability Report for 2020⁶⁸ at de hadde 53 "suppliers" og 100 "production units". Dette indikerer at de har flere fabrikker enn leverandører som i dag oppgis ved navn på selskapets leverandørliste.

Siden innholdet i kleskjedenes fabrikklistene varierer så mye, er det vanskelig å gjøre en nøyaktig sammenstilling eller sammenligning. I tillegg er det per i dag vanskelig å kjenne omfanget av noen av kleskjedenes tilstedeværelse i ulike produksjonsland, fordi selskapene har forskjellige tilnærminger til offentliggjøring av de ulike delene av leverandørkjeden. Hvis samtlige selskaper hadde signert Transparency Pledge ville oversikten over hvor varene kommer fra vært mer utfyllende og sammenlignbar.

Tyrkia

4. viktigste produsent av klær (målt i tonn) til Norge.

ITUC-kategori 5, "Ingen garanti av rettigheter".

Tyrkia er ifølge ITUC blant verdens verste land å være arbeider i. Organisasjonen skriver i årets rapport at undertrykkelsen av fagbevegelsen er trappet opp. Tyrkiske myndigheter anklages for å ha utnyttet pandemien som skalkeskjul for fagforeningsknusing, samt vold og vilkårlige arrestasjoner av fagforeningsledere. Clean Clothes Campaign sin «Covid Blog», en fortløpende rapportering av covid-relaterte hendelser i tekstilfabrikker, viser til en rekke tilfeller der fagforeningsaktive har blitt undertrykt. Et eksempel viser til oppsigelsen av 50 fagforeningsmedlemmer på en tyrkisk tekstilfabrikk i juli 2020.⁶⁹

En av Clean Clothes Campaign sine samarbeidspartnere i Tyrkia, Temiz Giysi Kampanyasi, skriver i en rapport at det har skjedd en rekke masseoppsigelser av tekstilarbeidere i landet de siste par årene.⁷⁰ Den samme undersøkelsen avdekket at 50 av de 90 arbeiderne som ble intervjuet hadde vært permittert under deler av pandemien, noen av dem i inntil fem måneder. Halvparten av disse hadde ikke fått noen form for lønn i perioden. Grunnet en hasteinnført lovendring ble

⁶⁷ <https://www.ginatricot.com/cms/work/sustainability/leverantorer-2021.pdf>;
https://www.ginatricot.com/cms/work/HALLBARHET/hallbarhetsrapport/hallbarhetsredovising_2020_final.pdf

⁶⁸ https://www.ginatricot.com/cms/work/HALLBARHET/hallbarhetsrapport/hallbarhetsredovising_2020_final.pdf

⁶⁹ "Turkey: Media reports that 50 unionised garment workers at a textile factory in the İnegöl Organized Industrial Zone have been dismissed after their short-time working allowance expired. The workers believe the company has used the expiration of the short-term allowance as a means to terminate union members. TEKSİF Union İnegöl Branch President Selçuk Bozkaya said the union had negotiated a collective agreement but the company had not respected it." <https://cleanclothes.org/news/2021/live-blog-on-how-the-coronavirus-influences-workers-in-supply-chains>

⁷⁰ "A research on the Impact of Covid-19 Pandemic on the Textile Industry Workforce", s. 17. Temiz Giysi Kampanyasi", 2021. <https://cleanclothes.org/file-repository/ccs-turkey-rapor-final-english-version-compressed.pdf/view>

arbeidsgivere fritatt fra forpliktelsen til å betale arbeiderne godtgjørelse. Det førte til at svært mange tyrkiske arbeidere plutselig sto i en desperat økonomisk situasjon. Landets fagbevegelse frykter nå at arbeidernes svekkede posisjon gjør at de ser seg nødt til å akseptere en realnedgang i inntekter.⁷¹

Ringvirkninger av covid-19: Fabrikknedleggelse og lønnsstyveri

De mange millioner arbeiderne som jobber i den globale klesindustrien er blant de som er hardest rammet av covid-19 pandemien og dets ringvirkninger. Det hevder det internasjonale nettverket Clean Clothes Campaign,⁷² som jobber for å sikre bedre arbeidsforhold i tekstilindustrien, og Workers Rights Consortium,⁷³ en anerkjent amerikansk menneskerettighetsorganisasjon.⁷⁴ De asiatiske klesprodusentene ble sterkt rammet da rikere land og regioner (blant annet Europa, USA og Australia) stengte ned samfunnet. Det var på grunn av avlyste ordre og redusert etterspørsel etter varer generelt. Resultatet var blant annet en bølge av fabrikknedleggelse, masseavskjedigelser og permittering av arbeidere.⁷⁵ Denne svært vanskelige situasjonen gjenoppsto når de asiatiske landene selv ble nødt til å stenge ned grunnet omfattende smitteutbrudd. Resultatet av periodene med nedstenging eller redusert behov for arbeidskraft var at millioner av arbeidere mistet hele eller deler av sin inntekt – og dermed livsgrunnlaget sitt.⁷⁶

I tillegg benyttet mange multinasjonale klesselskaper og nasjonale regjeringer seg av pandemien til sin fordel. Det finnes flere eksempler på merkevareselskaper som forlangte urimelige rabatter og andre gunstige betingelser da leverandørene opplevde svekket ordreinngang og økende

⁷¹ Ibid., s. 17-19.

⁷² <https://cleanclothes.org/>

⁷³ <https://www.workersrights.org/>

⁷⁴ Se f.eks. rapporten "Fired, then robbed", Workers Rights Consortium, 2021.

<https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2021/04/Fired-Then-Robbed.pdf>

⁷⁵ Se for eksempel research-notatet "The supply chain ripple effect: How COVID-19 is affecting garment workers and factories in Asia and the Pacific", s. 3-6. International Labour Organization, Better Work, Cornell University og IRL School, 2020. <https://cornell.app.box.com/s/mg9lbjfg1fj88epktinoe6lu76lyj90>

⁷⁶ Se for eksempel "Fired, then robbed", s. 1. Workers Rights Consortium, 2021.

<https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2021/04/Fired-Then-Robbed.pdf>

The Emperor Has No Clothes, s. 3. Asia Floor Wage, 2020. <https://asia.floorwage.org/wp-content/uploads/2020/05/The-Emperor-Has-No-Clothes-Issue-II-May.pdf>

"The supply chain ripple effect: How COVID-19 is affecting garment workers and factories in Asia and the Pacific", s. 11. International Labour Organization, Better Work, Cornell University og IRL School, 2020.

<https://cornell.app.box.com/s/mg9lbjfg1fj88epktinoe6lu76lyj90>

"Union busting and unfair dismissals: Garment workers during COVID-19", s. 5. Business and Human Rights Resource Centre. 2020. [https://media.business-](https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf)

[humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf](https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf)

desperasjon grunnet dårlig likviditet.⁷⁷ Parallelt avdekker et økende antall rapporter og øyenvitneskildringer målrettede oppsigelser av fagforeningsaktivister, undertrykkelse av retten til å demonstrere og konsekvente forverring av arbeidernes rettigheter.⁷⁸ Trenden vekker forskrekkelse og avsky blant organisasjoner, myndigheter og i noen tilfeller i næringslivet selv, og kan få langsiktige konsekvenser. Selv lenge etter pandemien er over vil premissene for global klesproduksjon sannsynligvis være preget av ringvirkningene etter covid-19-pandemien. Det er foruroligende, særlig kombinert med merkevarereselskaper som er opptatt av å sikre egen økonomi og et klima hvor fagforeninger er under stadig større press.

Omfattende lønnstap

Allerede i pandemiens tidligste faser konkluderte et antall rapporter⁷⁹ at den globale krisen hadde en markant effekt på klesarbeideres ansettelses- og lønningsforhold. Tapte lønninger, forsinkede utbetalinger, manglende avskjedigelsesgodtgjørelse og tvungne nedskjæringer på lønn ble raskt normen for Asias mange tekstilarbeidere.

Tekstilarbeidere i alle produksjonsland ble rammet av svært forsinkede lønnsutbetalinger, i takt med at pandemien tvang land til å stenge ned og fabrikkene mistet ordrer.⁸⁰ Arbeidere måtte vente i flere uker på å få sine månedlige lønninger utbetalt.⁸¹ Noen ventet i flere måneder. I samme periode forteller arbeidere i tillegg om at fabrikkledelsen presset dem til å akseptere markante reduksjoner i lønn. En rapport⁸² utgitt av det globale nettverket Clean Clothes Campaign avslører at arbeiderne i den asiatiske klesindustrien mistet lønninger til en verdi av 11,85 milliarder USD fra mars 2020 til mars 2021.⁸³ Rapporten konkluderer med at arbeidere i

⁷⁷ Se blant annet Workers Rights Consortium sin "Brand tracker" over hvilke selskaper som forplikter seg til å betale full pris på varer og betale for allerede produserte bestillinger – og hvilke selskaper som på ulike måter bidrar til å svekke leverandørenes økonomi, noe som raskt vil ramme arbeiderne:

<https://www.workersrights.org/issues/covid-19/tracker/>

⁷⁸ "2021 ITUC Global Rights Index", s. 4. International Trade Union Confederation, 2021.

https://files.mutualcdn.com/ituc/files/ITUC_GlobalRightsIndex_2021_EN_Final.pdf

⁷⁹ "Un(der) paid in the pandemic". Clean Clothes Campaign, 2020. <https://cleanclothes.org/file-repository/underpaid-in-the-pandemic.pdf/view>

"Hunger in the apparel supply chain". Worker Rights Consortium, 2020. <https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2020/11/Hunger-in-the-Apparel-Supply-Chain.pdf>

"The emperor has no clothes". Asia Floor Wage Alliance, 2020. <https://asia.floorwage.org/wp-content/uploads/2020/05/The-Emperor-Has-No-Clothes-Issue-II-May.pdf>

⁸⁰ "Still Un(der)paid", 2021. Clean Clothes Campaign. <https://cleanclothes.org/file-repository/ccc-still-underpaid-report-2021-web-def.pdf/view> og "The supply chain ripple effect: How COVID-19 is affecting garment workers and factories in Asia and the Pacific", International Labour Organization, Better Work, Cornell University og IRL School, 2020. <https://cornell.app.box.com/s/mg9lbjfg1fj88epktinoe6lu76lyj90>

⁸¹ "The Emperor Has No Clothes", s. 3. Asia Floor Wage, 2020. <https://asia.floorwage.org/wp-content/uploads/2020/05/The-Emperor-Has-No-Clothes-Issue-II-May.pdf>

⁸² "Still Un(der)paid". Clean Clothes Campaign, 2021. <https://cleanclothes.org/file-repository/ccc-still-underpaid-report-2021-web-def.pdf/view>

⁸³ Ibid, s. 9.

den asiatiske klesindustrien⁸⁴ var nødt til å akseptere vesentlige lønnsreduksjoner, eller «wage gaps», under pandemien.

Tekstilarbeidere i Bangladesh opplevde et lønnstap tilsvarende 192 USD i løpet av 2020 – det utgjør mer enn to månedslønner. I Kambodsja ble arbeiderne rammet av en lønnsreduksjon på 402 USD per arbeider, også det tilsvarende mer enn to månedslønner. I India, som har hatt flere lange nasjonale nedstenginger av samfunnet, ble arbeiderne særlig hardt rammet. Gjennomsnittlig mistet arbeiderne 523 USD i løpet av et år – like mye som rundt 3,5 månedslønninger. Arbeidere i Myanmar, som i tillegg til pandemiens herjinger og pålagt nedstenging også ble offer for politisk uro og undertrykkelse, erfarte en lønnsreduksjon i perioden mars 2020 til mars 2021 på 517 USD per arbeider.

For tekstilarbeiderne, som allerede jobbet for en lønn som var altfor lav for å kunne leve et liv i verdighet, har den økonomiske nedgangen fått omfattende negative konsekvenser. Den amerikanske menneskerettighetsorganisasjonen Workers Rights Consortium har avdekket⁸⁵ at 77 prosent av de 396 arbeiderne de intervjuet fra ni land⁸⁶ ikke lenger kunne brødfø seg og sin familie grunnet lønnstapet under pandemien. 75 prosent av arbeiderne i undersøkelsen fortalte at de måtte ta opp lån for å kunne brødfø familien sin.

Kleskjedene kutter ordre og presser priser

Da Covid-19 pandemien skjøt fart, og store deler av den vestlige halvkule ble stengt ned, reagerte mange internasjonale kleskjeder blant annet ved å kutte båndene til sine asiatiske leverandører og kansellere en del av ordrene som allerede var under produksjon.⁸⁷ Et estimat laget av Clean Clothes Campaign viser at i bare i løpet av april, mai og juni 2020 ble klesprodusentenes eksport av varer til USA redusert med 49 prosent.⁸⁸ Eksporten til EU gikk ned med 45 prosent.⁸⁹ Omsetningstapet ble beregnet til 16,2 milliarder USD.⁹⁰ En rapport fra Workers Rights Consortium i 2020 dokumenterte hvordan de internasjonale kleskjedene brukte covid-19 pandemien til å presse priser på varer fra deres leverandører.⁹¹ Svært mange av kleskjedenes leverandører i Sørøst-Asia befant seg altså i en situasjon formet av at allerede leverte ordre ble trukket tilbake, og nye oppdrag ble sterkt redusert.

Desperasjonen spredte seg blant fabrikkere som så seg nødt til å tilby varer til svært lave priser for å ikke gå i konkurs, siden det ga tilgang til sårt trengt kapital. Noen har til og med produsert

⁸⁴ Landene som dekkes i rapporten er Bangladesh, Kambodsja, India, Indonesia, Myanmar, Pakistan og Sri Lanka.

⁸⁵ "Hunger in the Apparel Supply Chain", Workers Rights Consortium, 2020, s. 1-2.

<https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2020/11/Hunger-in-the-Apparel-Supply-Chain.pdf>

⁸⁶ Bangladesh, Kambodsja, India, Indonesia, Myanmar, El Salvador, Etiopia, Haiti og Lesotho.

⁸⁷ "A research on the Impact of Covid-19 Pandemic on the Textile Industry Workforce", s. 17. Temiz Giysi Kampanyasi", 2021. <https://cleanclothes.org/file-repository/ccc-turkey-rapor-final-english-version-compressed.pdf/view>

⁸⁸ "Still Un(der)paid", 2021, s. 5. Clean Clothes Campaign. <https://cleanclothes.org/file-repository/ccc-still-underpaid-report-2021-web-def.pdf/view>

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ "Hunger in the Apparel Supply Chain", Workers Rights Consortium, 2020, s. 6.

<https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2020/11/Hunger-in-the-Apparel-Supply-Chain.pdf>

varer til under kostpris for å holde på sine kunder. Det har skapt grobunn for en enda tøffere konkurranse mellom leverandørene, noe deler av klesbransjen ser ut til å utnytte ved å presse leverandørene til å møte selskapenes krav til pris, kvalitet og leveringstid.⁹² I en undersøkelse hvor 75 leverandører ble intervjuet fortalte 56 prosent at de hadde følt seg tvunget til å akseptere en pris som ikke engang dekker deres produksjonskostnader.⁹³ I en annen rapport, som omhandler leverandører i India, Bangladesh og Sri Lanka, forteller leverandørene om hvordan kleskjeder krever inntil 30 prosents avslag på varer under pandemien.⁹⁴

Manglende kompensasjon ved oppsigelser

En annen klar trend pandemien har blottlagt er at arbeidere blir snytt for økonomisk kompensasjon ved oppsigelser. Det har blitt påpekt av flere internasjonale fagorganisasjoner, slik som IndustriALL og UNI Global Union. I de fleste asiatiske land har arbeiderne rett til godtgjørelse i en periode etter at de har blitt sagt opp. Hvor lang denne perioden er fastsettes av myndighetene i hvert land. En studie⁹⁵ fra Workers Rights Consortium av arbeidere på 31 ulike fabrikker, hvorav flere produserer klær til norske kleskjeder, undersøkte hvorvidt arbeiderne hadde fått utbetalt rettmessig kompensasjon ved oppsigelse. Resultatene viste at arbeidere ved fabrikkene i undersøkelsen ble snytt for 39,8 millioner USD til sammen. Studien dekker relativt få produksjonssteder i en gigantisk, global industri, men kan gi en pekepinn på situasjonen i resten av industrien. Workers Rights Consortium estimerer at 285 000 arbeidere har blitt frarøvet sin rettmessige oppsigelseskompensasjon i skyggen av pandemien.⁹⁶ Det anslår de på bakgrunn av sin database, som inneholder informasjon om en mengde fabrikker i flere produksjonsland.⁹⁷ Selv om antallet arbeidere i kleskjedenes globale leverandørkjeder er vanskelig å fastslå, estimerer Workers Rights Consortium at den totale summen for manglende utbetalinger av kompensasjon ved oppsigelser ligger et sted mellom 500 og 850 millioner USD.⁹⁸

⁹² Ibid., s. 6.

⁹³ "Still Un(der)paid", 2021, s. 5. Clean Clothes Campaign. <https://cleanclothes.org/file-repository/ccc-still-underpaid-report-2021-web-def.pdf/view>

⁹⁴ The Emperor Has No Clothes, s. 2. Asia Floor Wage, 2020. <https://asia.floorwage.org/wp-content/uploads/2020/05/The-Emperor-Has-No-Clothes-Issue-II-May.pdf>

⁹⁵ "Fired, then robbed", s. 1. Workers Rights Consortium, 2021. <https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2021/04/Fired-Then-Robbed.pdf>

⁹⁶ Ibid., s. 30-31.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid., s. 32.

India

6. viktigste produsent av klær (målt i tonn) til Norge.

ITUC-kategori 5, "Ingen garanti av rettigheter".

Siden starten av pandemien har Indias eksportrettede produksjon av klær blitt redusert med anslagsvis 2,86 milliarder USD.⁹⁹ Den økonomiske krisen har gitt negative konsekvenser for arbeiderenes vilkår og rettigheter. Det er sannsynlig at indiske klesarbeidere har måttet akseptere en markant nedstigning i lønninger på grunn av covid-19-pandemien. I flere av Indias regioner har arbeidere måtte nøye seg med at få ubetalt bare halvparten av sine normale lønninger.¹⁰⁰

Indisk klesindustri har også opplevd masseavskjedigelser av arbeidere. Workers Rights Consortium rapporterer om at flere indiske arbeidsgivere har forsøkt å presse arbeiderne sine til å si opp. Slik omgår arbeidsgiverne sin forpliktelse til å utbetale avskjedigelsesgodtgjørelser. Arbeiderne ved en av fabrikkene som beskrives i rapporten har nektet å godta dette, noe som førte til at arbeidsgiveren la ned virksomheten på den respektive fabrikken. De berørte arbeidere har derfor stått uten jobb og uten pengene har rett på fra arbeid de siste ni månedene.¹⁰¹

Andre tilfeller viser målrettede forsøk på å si opp fagforeningsmedlemmer fra indiske arbeidsgivere. Business and Human Rights Resource Center viser til et tilfelle i delstaten Karnataka. Fabrikken, som syr klær for H&M, sa opp alle 900 fagforeningsmedlemmer under påskudd av manglende ordre grunnet covid-19-krisen. Fagforeningen ved fabrikken demonstrerte fordi de mente oppsigelsene skjedde for å knuse fagforeningen. Arbeidere ved andre fabrikker i det samme selskapet, som ikke var organisert, fikk beholde jobbene sine.¹⁰²

Målrettede oppsigelser av fagforeningsaktive

Generelle krenkelser av arbeideres rettigheter og systematisk undergraving av fagforeningsvirksomhet har økt under pandemien.¹⁰³ En rapport fra Business and Human Rights Resource Center avslører at fagforeningsmedlemmer og -aktivister i en rekke land er overrepresentert når det kommer til masseoppsigelser av tekstilarbeidere. Konklusjonen er at dette dreier seg om målrettede oppsigelser for å svekke fagforeningene ved fabrikkene. En slik systematisk avskjedigelse av fagforeningsmedlemmer vil undergrave arbeiderenes muligheter for

⁹⁹ "Un(der) paid in the pandemic", s. 19. Clean Clothes Campaign, 2020. <https://cleanclothes.org/file-repository/underpaid-in-the-pandemic.pdf/view>

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ "Fired, then robbed", s. 18. Workers Rights Consortium, 2021. <https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2021/04/Fired-Then-Robbed.pdf>

¹⁰² "Union busting and unfair dismissals: Garment workers during COVID-19", s. 19. Business and Human Rights Resource Centre, 2020. https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf

¹⁰³ "Union busting and unfair dismissals: Garment workers during COVID-19". Business and Human Rights Resource Centre, 2020. https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/200805_Union_busting_unfair_dismissals_garment_workers_during_COVID19.pdf

å drive kollektive forhandlinger, lønnsforhandlinger eller kjempe for bedre arbeidsforhold, både nå og i fremtiden.¹⁰⁴ Denne trenden, som også er dokumentert og erfart av andre organisasjoner i både produksjonsland og i vestlige land, vekker særlig bekymring da den vil gi langsiktige konsekvenser i form av en svekket fagbevegelse i flere produksjonsland. Internasjonal støtte til fagbevegelsen i produksjonsland, i form av solidaritetsarbeid og annen direkte støtte, vil kunne bidra til å vri utviklingen i mer positiv retning.

¹⁰⁴ Ibid., s. 3-5.

Framtiden i våre hender
Økernveien 94, 0579 Oslo
(+47) 22 03 31 50 - post@framtiden.no
www.framtiden.no

Vi jobber for en rettferdig
verden i økologisk balanse.

**Framtiden i
våre hender**